

חטיבת תכנון ופיתוח - אגף ארכיאולוגיה

חדשות בעתיקות - פברואר 2014

ד"ר צביקה צוק - ארכיאולוג הרשות

כנס מצדה 3-4.12.13 – סיכום הכנס

ד"ר צביקה צוק (צילום: עין מצלמת עמית מור)

א. רקע

כנס היובל לחפירות יגאל ידן במצדה התקיים בימים ג' וד' 3-4.12.13.

היום הראשון היה יום עיון אקדמי בנושא 'חידושים במחקר מצדה' ונערך באוניברסיטה העברית בהר הצופים בירושלים. היום השני התקיים בעין גדי ובגן לאומי מצדה ונושאו היו: סיפורים וחוויות מהחפירות דאז בהשתתפות צוות המשלחת, ביקור במוזיאון, סיורים נושאים במצדה והדלקת נר שמיני של חנוכה.

צוות ההיגוי כלל נציגים מארבעת הגופים שהכינו את הכנס: רשות הטבע והגנים – איתן קמפבל וד"ר צביקה צוק האוניברסיטה העברית – ד"ר גיא שטיבל החברה לחקירת א"י ועתיקותיה – המנכ"ל הלל גבע המועצה האזורית תמר – דוברת המועצה עפרה גזית

ב. שיווק ומדיה

רט"ג לקחה על עצמה לשווק את הכנס במדיה ונעשו פעולות רבות הן על ידי הדוברות והן על ידי אגף שיווק בתיאום עם דוברות האוניברסיטה. מבין הפעולות יש לציין כתבות רבות בעיתונים, ברדיו ובטלוויזיה, סיור עיתונאים למצדה כשבועיים לפני הכנס, כתבה מיוחדת בידיעות אחרונות במפגש עם צוות החפירה, הפעלת גלאי תקשרת ועוד. יש לציין כי במשך כחודש זה היה הנושא המרכזי של הדוברות ברט"ג.

במגזין של הרשות 'שביל הארץ' הייתה מודעה על הכנס בספט. וכתבה ראשית בנובמבר על ידי גיא שטיבל. הוצאו פליירים של תכנית הכנס: היום הראשון באוניברסיטה הוכן על ידי גיא שטיבל והיום השני בעין גדי ובמצדה על ידי רט"ג.

יש לשבח על פעולות אלו ולראות בהן הצלחה גדולה לרט"ג ולגן לאומי מצדה.

ד"ר גיא שטיבל, הארכיאולוג הנוכחי של מצדה, היה באופן טבעי הדמות המרכזית במדיה.

ג. מוקד המידע ורישום משתתפים

מוקד המידע של רט"ג קיבל על עצמו את האחריות לרשום את המשתתפים לכנס. הרישום היה מורכב כי היום הראשון היה ללא תשלום, היום השני היה כרוך בתשלום ונדרש רישום מלא של הפרטים של המשתתף כולל כתובת מייל בכדי לדוור למשתתפים את התכניות.

רבים מהנרשמים רצו לשתף את המוקדנים בחוויותיהם מהעבר במצדה וכך זמן הרישום היה במקום 2 דקות בממוצע כ-5-10 דקות מה שהכביד על עבודת המוקדנים.

להוציא מקרים בודדים של טעויות, הרישום היה מדויק וטוב וקבלנו משוב חשוב בעיקר לגבי היום הראשון. כתוצאה מהרישום של היום הראשון הודענו לגיא שטיבל על נרשמים רבים וכך הועבר הכנס מאולם של כ-300 משתתפים לאולם של 550 משתתפים עם אופציה ל-880 משתתפים (אולם מכסיקו). במוקד נרשמו כ-250 אנשים ליום הראשון ואז הופסקה ההרשמה והודענו לכולם להגיע ללא הרשמה. במוקד נרשמו עוד כ-200 אנשים ליום השני.

רשימה נוספת ללא קשר למוקד המידע נעשתה על ידי צביקה צוק וכללה את חברי החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה וחלק מהמוזמנים: אנשי רט"ג וצוות משלחת החפירות.

סה"כ השתתפו ביום הראשון כ-800 איש וביום השני כ-350 איש כולל עובדי רטי"ג במצדה.

ד. מנהלות

- הוכנו תגים מיוחדים ויפים מאוד (א. א. פרסומים). ברוב התגים נרשם השם מראש ובאחרים בכתב היד היפה של ענת יציב. התגים הוכנו באחריות איתן, סאס וצביקה. זו מזכרת אישית נאה מאוד לכל משתתף.
- ליום השני הוזמנו צלם סטילס וצלמת וידאו (עין מצלמת עירית ועמית מור). ציפי כהן הכינה מצגת חוויתית הנמצאת באתר של רשות הטבע והגנים (מצגת כנס מצדה) או בלינק:

http://www.youtube.com/watch?v=oyy2p9lC8pc&feature=player_embedded

ה. היום הראשון יום ג' 3.12.13 האוניברסיטה העברית הר הצופים – אולם מכסיקו

יום זה אורגן על ידי ד"ר גיא שטיבל מטעם המכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית. הארגון כלל בין היתר הזמנת אולם הרצאות, הכנת תכנית הרצאות, אישור כניסה לקמפוס עם רכב ועוד. הארגון היה מוצלח מאוד. המשתתפים היו מאוד מרוצים ופרופי זאב וייס החמיא על כך שהצלחנו למלא את אולם מכסיקו – דבר שאינו פשוט כלל וכלל. התקיימו 18 הרצאות משעה 9 ועד שעה 17:30 בערך.

ו. היום השני יום ד' 4.12.13 אולם אבני בעין גדי וגן לאומי מצדה

עין גדי - יציאת 2 אוטובוסים מתל אביב ואחד מירושלים והגעתם בזמן לעין גדי יחדיו, במקביל לאלו שבאו עצמאית. ההכנות של המועצה האזורית תמר בניצוחה של עפרה גזית היו טובות מאוד והכיבוד היה מכובד. האולם היה מוכן ואנשיו שקדו על תיאומים אחרונים. ציפי כהן בעזרת עדי אלבוחר ואריאל ליציק חילקו תגים וערכו רישומים אחרונים.

התוכן של חלק זה כלל מצגת ופאנל של צוות החופרים בהצטרפות גיא שטיבל. המצגת חיממה את האווירה והפאנל היה מוצלח. ידן רומן חתם במצגת על המתנדבים.

מצדה מתחם כניסה

במצדה נוצר איחור של רבע שעה. בגלל עומס, חלק מהאנשים לא הספיקו לבקר במוזיאון. ארוחת הצהריים הייתה בשני טורים מקבילים אבל עדיין היה תור של כ-10 דקות. עזרה רבה ניתנה מציפי כהן, עדי אלבוחר ויוסי בורדוביץ'. סה"כ אכלו במצדה כ-230 איש.

מצדה במת ההר

הרעיון לקיים סיורים נושאים וחלוקת המשתתפים לפי כריזה היה מוצלח ביותר. לא היה צורך בהרשמה מוקדמת. קבוצה אחר קבוצה עלו המשתתפים במדרגות אל הסרט המקדים ואחר כך אל במת ההר. כל אחד מהמשתתפים בחר מדריך ונושא. ההדרכה הייתה מצויינת וקיבלנו שבחים רבים. לטקס הדלקת הנרות קדמו ברכות על ידי מנכ"ל המשרד להגנת הסביבה דוד לפלר, ראש המועצה האזורית תמר דב ליטבינוף, נשיא החברה לחקירת א"י ועתיקותיה יוסף אבירם, נציג האוניברסיטה ומשלחת החפירות פרופ' אמנון בן תור ושאל גולדשטיין – מנכ"ל רטי"ג.

מברכים: ימין למעלה – דוד לפלר מנכ"ל המשרד להגנת הסביבה, ימין למטה – דב ליטבינוף, ראש מועצה האזורית תמר ומשמאל – שאול גולדשטיין, מנכ"ל רטי"ג
 21:00. שעה עד אביב ותל לירושלים חזרו בשלום האוטובוסים

דבורה נצר בליווי נכדתה, מדליקה נר חנוכה

לדבורה נצר ומלכה הרשקוביץ על אוסף התמונות הפרטיות ולרוחמה פיפרנו-באר על התמונות

יוסף אבירם וצביקה צוק עם קהל המשתתפים בטקס במצדה

על ההנחיה ניצח בקול רדיופוני מרשים אריק פרידמן (בתמונה השמאלית משמאל). ליווי מוזיקלי של דיווד לואיס הוסיף לאווירה המיוחדת על רקע הדמדומים שצבעו את השמיים באדום. לברכה על הנרות הוזמן אליהו בן חיים שעבד ברשות במשך 50 שנה, חפר ושיחזר את מצדה וניהל את גן לאומי תל באר שבע. להדלקת הנרות הוזמנו: דב ליטבינוף, יוסף אבירם, שאול גולדשטיין, גיקי אלמקייס, דבורה נצר, אמנון בן תור, ידן רומן ושרון טובול.

בתום הטקס כאשר המשתתפים ירדו ברכבל אל מבואת הכניסה הם התכבדו בשתייה חמה וסופגנייה. האוטובוסים חזרו בשלום לירושלים ותל אביב עד שעה 21:00.

תודות

תקצר היריעה להודות לכולם. ננשה, בתקווה שלא נשכח אף אחד:

- למכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית: פרופ' אראלה חוברס, בני שקאי וד"ר גיא שטיבל
- לחברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה: הנשיא יוסף אבירם והמנכ"ל הלל גבע
- למועצה האזורית תמר: עפרה גזית, דוברת המועצה
- לחברי משלחת החפירות: פרופ' גדעון פרסטר, פרופ' אמנון בן תור, פרופ' דוד אוסישקין, פרופ' דני בהט, מלכה הרשקוביץ, דבורה נצר, ד"ר זאב משל ופרופ' יורם צפרי
- לדבורה נצר ומלכה הרשקוביץ על אוסף התמונות הפרטיות ולרוחמה פיפרנו-באר על התמונות מהארכיון של המכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית
- לליטל ידן, על שימוש בתמונות מעזבון יגאל ידן
- למדריכים על במת ההר: פרופ' רוני רייך, ד"ר אורית פלג-ברקאי, זאב מרגלית, ד"ר גיא שטיבל, ידן רומן, אלי רז, סאס פיאלקו וירדן פיאלקו
- לאנשי רשות הטבע והגנים: המנכ"ל שאול גולדשטיין, איתן קמפבל ועובדי גן לאומי מצדה וסאס פיאלקו דוברות: טלי טננבוים ומוריה מלכה שיווק והסברה: אורית שטיינפלד, מזי מגנאזי ונעמה טוכפלד
- מוקד המידע: אבי דוד, אריאל ליצ'ק, מיארה ומוקדנים נוספים
- לציפי כהן, עדי אלבוחר וד"ר יוסי בורדוביץ

ומי שלא בא הפסיד. להתראות בכנס היובל הבא עוד 50 שנה

מאגר מים ענק ומנהרת מים מרשימה, בלתי מוכרים, נחשפו בגן הלאומי בבית שערים

כתיבה וצילום: ד"ר צביקה צוק (ארכיאולוג ראשי, רט"ג) וד"ר יוסי בורדוביץ' (ארכיאולוג מחוז צפון, רט"ג)

החפירות האינטנסיביות של מערות הקבורה בבית שערים פסחו על מאגר מים ענק הנמצא בסמוך למערה מס' 1 (מערת הפרש) שבמכלול מערות המנורה, אשר בגן לאומי בית שערים.

מקום זה נודע בשם מערת הסליק, עת הוכשר בתקופת המנדט הבריטי למחסן ומטווח נשק סודיים של ההגנה (כנראה בשנות ה-40 של המאה שעברה). ההכשרה הרסה את פתח הכניסה וחלק ממערכת הובלת המים פנימה.

המידע היחיד שהיה קיים עד תחילת החפירה היה ציון המקום במפת מערות בית שערים כבור מים ובשמו הערבי מערת א-סיח (מערת בור המים).

במסגרת הכשרת המערה, למרכז מבקרים נערכה בחודש ינואר 2014 חפירה לחקר מאגר המים והמנהרה שהובילה אליו. החפירה נוהלה על ידי צביקה צוק ויוסי בורדוביץ' מטעם רשות הטבע והגנים ובשיתוף עם רשות העתיקות.

התברר כי זהו מאגר מים ענק, שמידותיו: 25 מ' אורך, 7 מ' רוחב ולפחות 6 מ' עומק. המאגר כולל שני תאים גדולים המסתעפים במרכזו לשני צדדים, לדרום ולצפון. נפח המאגר המשוער הוא כ-1000 מ"ק. הטיח על קירות המאגר עשוי שכבה אחת בגוון לבן על אפור ומאפיין את המאה ה-1 לספירה.

בכניסה, בצד הדרומי, שרד גרם מדרגות מרשים ומטווח (שרוחבו 1.4 מ') כאשר בצדו האחד דופן המאגר ובצדו השני מעקה מטווח. בכניסה, בחלק העליון נחשפו 8 מדרגות ואילו בחלק התחתון עוד 3 מדרגות. טרם הובהר אם נמצאה המדרגה התחתונה ביותר או שהמאגר עמוק יותר. על פי ממצא חרסים בעומק המאגר, נראה שהשימוש בו היה עד המאות 3-4 לספירה.

מקום כניסת המים למאגר נהרס בעת הכשרת הסליק אך במרחק של כ-15 מ' מערבה ממנו נמצא מתקן מטווח ומדורג (מקווה במקור?) ששימש בור שיקוע למנהרת מים מרשימה המגיעה מצפון ונחשפה לאורך של כ-20 מ'. המנהרה נחצבה כתעלה פתוחה ונסגרה אחר-כך בגג עשוי לוחות אבן תוך שילוב בנייה בדפנות החצובות. היא הייתה מלאה מתחתיתה ועד ראשה בטין שמקורו בבליה של אבן הקרטון. טין זה התקשה מאוד עד כי החפירה במנהרה נעשתה ב'קונגו' קטן. חתך המנהרה טרפזי: 34 ס"מ למטה, 64 ס"מ למעלה וגובהה כ-1.6 מ'. מידותיה הגדולות של המנהרה מאפשרות כניסה של אנשים פנימה. המנהרה, שהשתמרה בשלמותה בקטע שנחפר, הובילה מי נגר ממדרונות גבעת העיר בית שערים ומהגיא הסמוך אל מאגר המים. המנהרה אינה מטויחת, כנראה בגלל האטימות של הקרטון וזרימת נגר מהירה.

ממצאים אלו חושפים פרק קדום ובלתי מוכר בתולדות בית שערים, כבר במאה ה-1 לספירה, כ-150 שנה לפני זמנו של רבי יהודה הנשיא.

מימין: המאגר לפני תחילת החפירה באמצע: מנהרת המים, חצובה בתחתיתה ובצדדים, בנוייה בחלקה העליון ומקורה בלוחות אבן

משמאל: מנהרת המים ביציאה אל בור השיקוע המדורג (בתחתית התמונה), הקירות הבנויים משמאל ומימין למנהרה שייכים לשלב מאוחר יותר

נימפאון בגן הלאומי קיסריה (נמסר על ידי דוברות רשות העתיקות)

שריד היסטורי מפואר נחשף לציבור: מזרקה מרשימה בת 2000 שנים בגן הלאומי קיסריה

בטבורה של קיסריה הרומית הקדומה, עמד הנימפאון: מזרקה מים ציבורית

ששימשה בתקופה הרומית לנוי, לשתייה וכמקום מרכזי להתכנסויות.

כעת חושפות החברה לפיתוח קיסריה ורשות העתיקות בשיתוף עם רשות הטבע והגנים, את הנימפאון העתיק, לרווחת המבקרים

מעטות הן ערי הנמל הקדומות בעלות היסטוריה ומורשת תרבותית עשירה ומפוארת כמו קיסריה, שממשיכה להפתיע ולחדש. בימים אלה מובילה החברה לפיתוח קיסריה בשיתוף רשות העתיקות ורשות הטבע והגנים פרויקט חדש שמטרתו חשיפה ושימור של אחד מהמונומנטים המיוחדים שהיו נחלתה של עיר רומית מרכזית - הנימפאון הרומי, אשר נבנה בנמל קיסריה לפני כ-2000 שנה.

מזרקה המים הציבורית שנחשפת בימים אלה, עמדה בטבורה של העיר קיסריה הקדומה ושימשה לנוי ולשתייה וכמקום התכנסויות מרכזי. מבנה הנימפאון היה חלק מהפינה הצפון-מערבית של במת המקדש, מסד בנוי מפואר וגדול ממדים, עליו עמדו המקדש המרכזי בתקופה הרומית הקדומה והכנסייה הביזנטית לאחר מכן.

הנימפאון נחפר לראשונה לפני 53 שנים על ידי הארכיאולוג פרופ' אברהם נגב ובשנות ה-90 הושלמה חפירתו על ידי הארכיאולוג ד"ר יוסף פורת. לאחר מכן הוא כוסה על מנת לשמור עליו. כעת החליטו החברה לפיתוח קיסריה ורשות העתיקות בשיתוף עם רשות הטבע והגנים, לחשוף מחדש את הממצא המרשים ולהציג אותו, לרווחת הציבור. החשיפה מתבצעת על ידי הארכיאולוג ד"ר פטר גנדלמן, והתכנון - על ידי אדריכלית מיכל רטנר מרשות העתיקות.

החפירה הארכיאולוגית ירדה לעומק של כ-3 מ'. במסגרת הפרויקט יתבצעו, בין היתר, עבודות שחזור של התעלה שסביב הבריכה, כולל הזרמת מים. השחזור יאפשר קיום פעילות במפלס העתיקות ויהווה נקודת ציון נוספת חשובה בגן הלאומי קיסריה.

מיכאל כרסנטי, מנכ"ל החברה לפיתוח קיסריה: "עתיקות קיסריה ממשיכות לרתק ולהציג בפני המבקר מורשת תרבותית בעלת חשיבות ברמה בינלאומית. פרויקט הקמת ושחזור הנימפאון הינו חלק מתוך תכנית פיתוח הכוללת פרויקטים נוספים באתר, כגון: טיילת החומות, שחזור בית הכנסת ועוד והוא מצטרף למרכז המבקרים ולתצוגת "מסע בזמן" שאנו מקיימים בנמל. מטרת התכנית היא להמשיך ולפתח מוקדי תוכן נוספים וחדשים במרחב ההיסטורי. בזכות עושר הממצאים, ניתן להעצים את חוויית

הביקור ולגרום למבקרים הרבים המגיעים לבקר בנמל קיסריה, ליהנות וללמוד את סיפורה ההיסטורי הנפלא של העיר, המתמשך לאורך אלפי שנים".

רענן כסלו, ראש מינהל שימור ברשות העתיקות: "זהו פרויקט חשוב נוסף, החושף את אחד ממכמניה של קיסריה העתיקה. תחת הקרקע ומעליה טמונים שרידים רבים וייחודיים, כולל רקמה עירונית שלמה, אשר טרם נחשפה. שיתוף הפעולה החשוב בין החברה לפיתוח קיסריה, רשות הטבע והגנים ורשות העתיקות ימשך, כך אני מקווה, בשימורם, חשיפתם ופיתוחם של אוצרות מורשת נוספים מהעיר הקדומה".

צילום: אדר' מיכל רטנר, באדיבות רשות העתיקות

פרוייקט ים המלח

שימור אתרי המורשת בתכנית לפיתוח ושיקום אגן ים המלח
אורית בורטניק – ממונת שימור אתרים – מחוז דרום – רשות הטבע והגנים

אגן ים המלח הינו פארק בעל חשיבות עולמית, מוקד טיילות, נופש ותיירות המבוסס על מאפייני האזור המיוחד – נוף, סביבה, ערכי תרבות ומורשת והערכים הייחודיים הנגזרים מקיומו של גוף המים במקום הנמוך בעולם.

החלטת ממשלת ישראל מיום 12/2/2012 לשיקום ופיתוח אגן ים המלח, הביאה בשורה והזדמנות מבורכת ומצוינת עבור רשות הטבע והגנים לטפל בנכסי הטבע והמורשת לאורך חופו המערבי של ים המלח.

מטרות העל של התכנית :

- שיקום וטיפול באזורים שנפגעו או מצויים בסיכון כתוצאה מאי יציבות הקרקע ובכלל זה בולענים והתחתרות נחלים.
 - שיקום וטיפול בנזקים הסביבתיים באגן ים המלח.
 - פיתוח סביבתי של נכסי טבע ואתרי הביקור באגן ים המלח, ובתוך כך שימור ושיקום נכסי המורשת הרבים באזור.
- רשות הטבע והגנים (מתוך הסתכלות רחבה על המגוון לשיקום ופיתוח שהאזור מציע) תטפל במכלולי נוף, אקולוגיה, טבע וכמובן אתרי המורשת.

הקשר התרבותי-היסטורי של הנוף הינו אחד מגורמי המשיכה התיירותיים של האזור. האתרים הארכיאולוגיים במרחב מייצגים את התרבויות שהתקיימו באגן ים המלח החל מתקופת האבן בה נדד האדם הקדמון מיבשת אפריקה צפונה, דרך המורשת התרבותית של שלושת הדתות המונותאיסטיות ועד לעת החדשה. היעדים המרכזיים של פרויקט השיקום הינו פיתוח מבוקר, בסטנדרטים גבוהים של שימור ושחזור באתרי הביקור והמורשת תוך שמירת הסיפור המקומי, ההקשר האזורי, החוויה למבקר והעצמת

הזיקה בין האתר לסביבתו ב"רוח המקום". בתחום המורשת הוכנה תכנית רב שנתית לתכנון שימור ושחזור ופיתוח האתרים והמכלולים הארכיאולוגיים באגן ים המלח. הכוונה היא לשדרג את ההגנה על האתר בהעלאת רמת השתמרותו ויצירת מעגלי תחזוקה שימורית שוטפת באתרים כמו: קומראן, עינות צוקים, ח'רבת מזין, עין גדי (המקדש הכלכוליתי, תל גורן, מצד ערוגות, טחנת הקמח הממלוכית ובית הכנסת העתיק), מצדה (קטע מחומת המצור הרומי, המחנה הרומי למרגלות תחנת הרכבל ועוד), מצד בוקק ומעלות עתיקים.

צוותי שימור מוקמים בימים אלה. הם יעברו הכשרה מקצועית ויוציאו לפועל את עבודות השימור הרבות באתרים אלה.

מה נעשה עד כה?

גן לאומי קומראן – בקצה חופו הצפון-מערבי של ים המלח בתחום מחוז יו"ש (יהודה ושומרון) של רשות הטבע והגנים. סקר שימורי ותכנון מפורט של ציר התיירות באתר, תיעוד ויצירת תכנית שימור מפורטת לביצוע.

פרויקט השימור יטפל במערכת המים העתיקה והמרשימה בקומראן כולל שימור טיח, מתקנים, בריכות, מקוואות, קירות ועוד. בסוף הפרויקט יוכן "תיק תחזוקה שימורי רב שנתי" שייתן מענה שימורי תחזוקתי לממצאים ששומרו על מנת לצמצם ולהאט את הידרדרות הבלייה.

פרויקט השימור החל בתחילת דצמבר על ידי צוות משמרים מקצועי שיכשיר תוך כדי הפרויקט עובדים ממחוז יו"ש לעבודות שימור תחזוקתי מתוך כוונה שהם אלה שיטפלו במונומנטים לאורך השנים.

מצד ואמת המים בעין בוקק :

פרויקט שימור ייחודי המשולב בפרויקט הנדסי להחלפת מי הנחל המזוהמים נמצא בתהליכי תכנון מתקדמים המשלבים תכנון שימורי, חפירה ארכיאולוגית, תכנון נופי, תכנון הנדסי ושיקום אקולוגי של נחל עין בוקק וסביבתו.

שימור ושיקום מצד בוקק החל בחפירה ארכיאולוגית להסדרת מכלול המצד. בוצע סקר שימורי ותיעוד מפורט ליצירת תכנית שימור מקיפה שתטפל בשרידי אמת המים העתיקה לאורך הנחל ובמכלול המצד המרשים הנצפה לנוסעים על כביש 90 ולכל המטיילים והנופשים בים המלח.

החפירה הארכיאולוגית שנעשתה מטעם המכון לארכיאולוגיה של אוניברסיטת תל אביב על ידי מירי פינס (תחת אחריותו של פרופ' משה פישר) הסתיימה וממצאיה יתפרסמו בהמשך.

צוות שימור יחל עבודתו בשנת 2014 וצפוי לעבוד בתנאי שטח מורכבים מאוד לשימור ושחזור המצד.

הכפר הנטופי בשמורת הטבע נחל עין גב

ד"ר ליאור גרוסמן / פרופ' אנה בלפר-כהן / פרופ' עופר בר-יוסף – האוניברסיטה העברית, ירושלים

בארבעת הקיצים האחרונים התחדשו החפירות הארכיאולוגיות באתר הפרהיסטורי בנחל עין-גב II השוכן על טרסת הנחל כשני ק"מ מזרחית לחוף הכנרת, במורדות המערביים של רמת הגולן (איור 1). האתר משויך לתרבות הנטופית ומוכר מאז החפירה הקצרה שערך פרופ' עופר בר יוסף בשנת 1972 בעמדה צבאית הפונה לגבול הסורי. התרבות החומרית שנחשפה באתר משייכת את יושביו לסופה של התרבות הנטופית, שלב מסעיר בהתפתחות האנושית. בפרק זמן זה התרחשו שינויים באורח החיים הנטופי שכללו מעבר מאורח חיים נוודי לאורח חיים של ישיבת קבע ואולי אף חקלאות. חשיבותו של אתר זה רבה ביותר לשם הבנת התהליכים הכלכליים והתרבותיים שנלוו לשינויים אלו.

איור 1 – מבט מצפון מזרח לכיוון הכנרת – האתר נחל עין גב II הממוקם על טרסת הנחל בגדתו הצפונית נמצא בעיגול האדום

זהו אתר גדול יחסית המשתרע על שטח של כ-3,600 מ"ר כאשר על פני השטח פריטי צור רבים ובחתך הנחל מבצבצים מספר רב של ראשי קירות. מטרת החפירה המחודשות באתר הייתה לאפיין את גודלו, להגדיר שלבים הסטרטיגרפיים ולשייכו תרבותית. רצינו לחשוף שטח גדול של האתר בכדי להכיר את המערכת הארכיטקטונית ובעיקר לקבל מידע על חיי היום-

יום במרחב גיאוגרפי בו קיים רצף יישובי עד לניאולית הקרמי, אזור בו מיוצגים שלבי המעבר השונים לאסטרטגית קיום המבוססת על חקלאות.

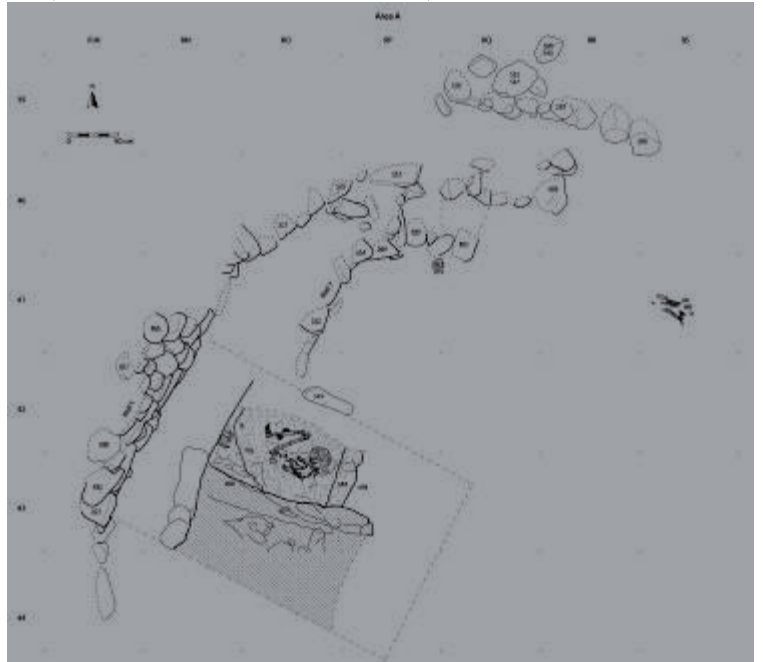
איור 2 – נחל עין גב II - מראה כללי ושטחי החפירה (A ו-B) - שיחזור קו בסיס ההתיישבות הנטופית על גבי סלע נארי מסומן בצהוב

החפירה חולקה לשני שטחים (A, B-1, איור 2), על המדרון החשוף בגדת הנחל.

שטח A ממוקם בחלקו התלול של המדרון ולכן המטרה הראשונית הייתה לעקוב אחר השלבים הסטרטיגרפיים מפני השטח ועד סלע האם. שני שלבים עיקריים נחשפו בחפירה: התיישבות נטופית הכוללת מספר שלבי בייניים הבאים לידי ביטוי בשלושה קירות

- שרידי מבנים אובליים. קירו המערבי של אחד מהמבנים הינו בעל שישה נדבכי אבן (גיר ובזלת), ששרדו לגובה של כ-60 ס"מ. הקיר יוצר מיתאר של כ-6 מ' קוטר (איור 3). השלב השני, בבסיס ההתיישבות, הינו קבר רב נקברים חצוב בסלע האם (נארי) בו נחשפו עד כה שרידים של שלושה נקברים (חלקם עדין בחתך החפירה). חפירות 2013 חשפו את בסיס הקבורה בו נמצא נקבר המונח בשקע מטוייח בתוך סלע האם. בדיקות כימיות ומיקרו-מורפולוגיות יאשרו או יפריכו השערה זו.

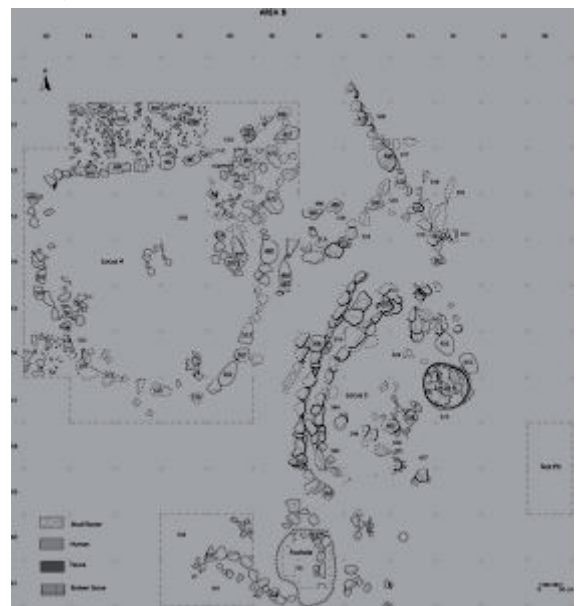

איור 3 – תכנית שטח A הכוללת קירות וקבורה על גבי סלע האם בשטח B, הממוקם בסמוך לבור הבדיקה המקורי משנות ה-70 (איור 4), נחשף אך חלק מהמערכת הארכיטקטונית. עד עתה נחשפו שרידי ארבעה מבנים, ביניהם מבנה 4 הייחודי במתארו - אובאלי בשלושת צדדיו אך ישר בצדו הצפוני (איור 5). בפניה הצפון מזרחית החלה חשיפת פתחו, המאופיין בשני קירות מקבילים. בעונות 2012-2013 נחשף בשיפולים המזרחיים של האתר מתקן ייחודי (איור 6).

למתקן מיתאר מעוגל המתקמר כלפי מעלה המעיד על קירו. אופיו וייעודו של המתקן עדין לא ברורים – סילו?, קבורה?, טבון? - אך בשלב זה נחשף מילוי אדמדם סטרילי (סדימנט אפוי) ומילוי אפרפר הכולל 4 רגליים שמאליות אחוריות של צבאיים, בארטיקולציה.

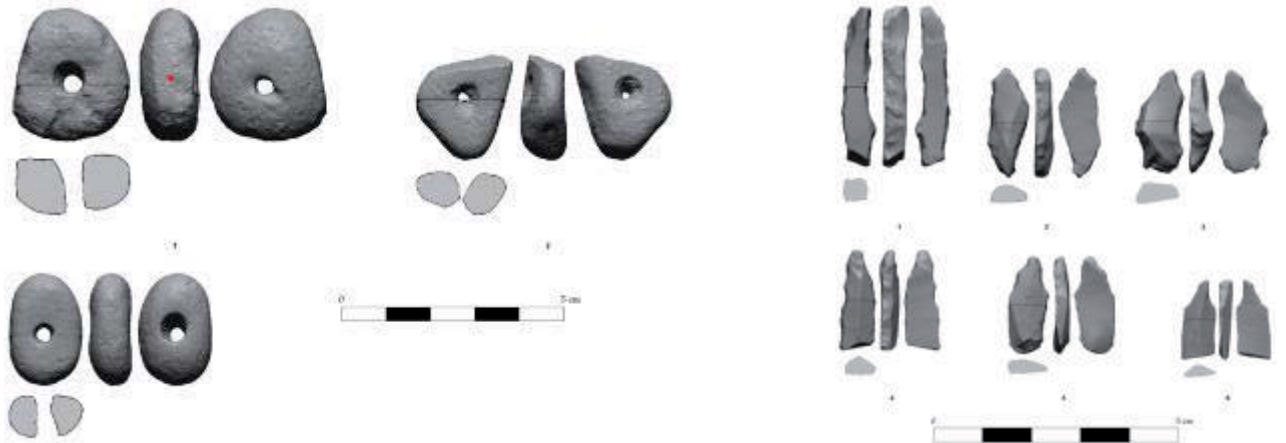
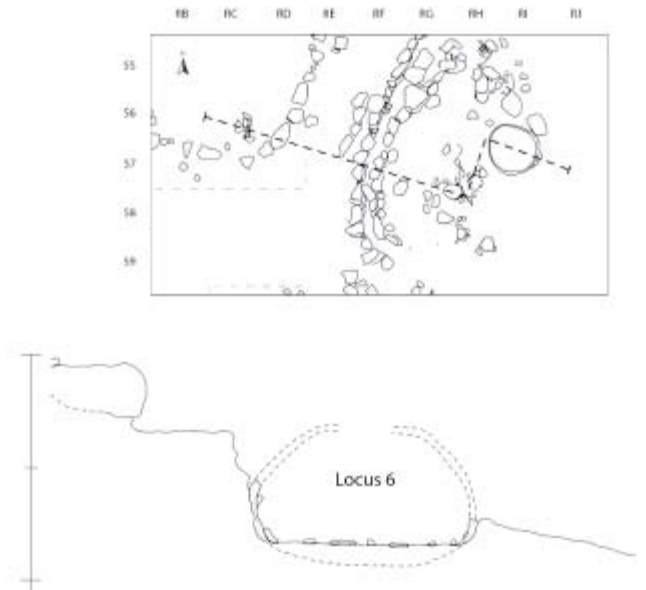
איור 5 – מבנה 4 בשטח B

איור 4 – תכנית שטח B בסיומה של עונת החפירות 2013

איור 6 – חתך מזרח/מערב מתקן בשטח B ושרטוט המתקן (locus 6)

טכנולוגיית תעשיית הצור של נחל עין גב II מתאימה לאופן יצור הכלים המוכר בסוף התרבות הנטופית. שלושה טיפוסים כלים בולטים בשכיחותם: להבי מגל, סהרונים ומקדחים/מרצעים. במקביל למקדחים המיקרוליטיים הרבים ישנו ייצוג נכבד לפריטים מחוררים בעיקר מחומר גלם רך – אבן הגיר המקומית (איור 7). באופן כללי, התרבות החומרית עשירה מאוד בחרוזים, כלי עצם, כלים מבזלת, ואף פריטים מעוטרים.

איור 7 - מקדחים מצור (ימין) ופריטים מחוררים מאבן גיר (משמאל). (הכנת האיור - המעבדה לארכיאולוגיה ממוחשבת, המכון לארכיאולוגיה)

חשיבות החפירות בנחל עין גב II באה לידי ביטוי בחשיפת שרידים המלמדים על חברה מורכבת בדמדומי התרבות הנטופית. מקובל היה במחקר לשחזר בשלב זה ירידה במורכבות החברתית ואף חזרה לאסטרטגיית צייד ולקט כמו גם נדודים, ממש לפני הופעתה של התרבות הניאוליתית. העדויות החדשות מהאתר מציגות תמונה מורכבת שאנו מקווים כי תתבהר יותר במהלך שנות המחקר הבאות.

חידת החודש

מה שם המקום? מהו המבנה? מי חפר אותו? ומתי?

פתרון החידה הקודמת מחדשות בעתיקות אוקטובר 2013

(בחודשים נוב. 13-ינואר 14 לא הופק המגאזין)

גרם מדרגות עתיק בגן לאומי תל מגידו שהוביל אל בריכה מטוייחת – אחד ממפעלי המים של מגידו (התקופה הישראלית 2) מימין התמונה בצבע שחור לבן, מארכיון רשות הטבע והגנים. היא צולמה בשנות ה-60 של המאה שעברה. המקום כמעט ולא השתנה ולראייה שתי תמונות צבע מהשנים האחרונות לשם השוואה.

פתרו נכונה לפי הסדר: ד"ר יגאל לוין, דני אבוחצירה, גליה דורון, חיים כראל, ד"ר יוסי בורדוביץ', ד"ר אלי ינאי, ד"ר דרור בן יוסף, ואם שכחתי מישהוא איתנו הסליחה.